

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.33>

Mariusz NURKIEWICZ*

Sprawozdanie ze spotkania „Wołyń w źródle archiwalnym”, Kielce, 29 września 2021 r.

Jak cytować [how to cite]: Nurkiewicz M., *Sprawozdanie ze spotkania „Wołyń w źródle archiwalnym”, Kielce, 29 września 2021 r.*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2021, t. 4, nr 4, s. 165–170.

Projekt „Spotkania ze źródłem archiwalnym” to cykliczne seminaria organizowane od 2014 r. w Archiwum Państwowym w Kielcach, z udziałem historyków, regionalistów, pasjonatów historii. Tematyka spotkań dotyczy wydarzeń ważnych dla regionu, rocznic, zagadnień z różnych zakresów badań i okresów historycznych. W pierwszej części sesji zaproszeni referenci przedstawiają swoje badania w dowolnej formie m.in. wykładu, prezentacji lub pokazu multimedialnego. W drugiej zaś prezentowany jest zasób źródeł przechowywanych w Archiwum Państwowym w Kielcach, związany z tematem przewodnim spotkania. Prezentowane są również wystawy związane z wygłoszonymi prelekcjami oraz sprzedaż książek historycznych. W latach 2014–2021 zorganizowanych zostało ponad czterdzieści spotkań. Organizatorami „Spotkań ze źródłem archiwalnym” są pracownicy Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach i Archiwum Państwowego w Kielcach. W prace organizacyjne związane z przygotowaniem sesji angażują się studenci i doktoranci UJK zrzeszeni w Kole Naukowym „Judaica”. Nadzór merytoryczny i organizacyjny nad konferencją ze strony Uniwersytetu sprawuje dr hab. prof. UJK Jerzy Gapys, natomiast z ramienia Archiwum dyrektor Wiesława Rutkowska. Naukową pieczę nad koordynacją projektu sprawują: przedstawiciel ośrodka naukowego Instytutu Historii UJK dr

---

* student, Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach; e-mail: mariusznurkiewicz@o2.pl

hab. Edyta Majcher-Ociesa oraz młodszy archiwista, pracownik Archiwum Państwowego w Kielcach, Konrad Maj.

W dniu 29 września 2021 r. odbyło się w Kielcach kolejne „Spotkanie ze źródłem archiwalnym” z tematem przewodnim „Wołyń w źródle archiwalnym”. Uroczystego otwarcia obrad kieleckiego „Spotkania ze źródłem archiwalnym” dokonała w imieniu organizatorów dyrektor Archiwum Państwowego w Kielcach Wiesława Rutkowska. Zapowiadając uczestników, Pani Dyrektor skierowała szczególne słowa podziękowania do prelegentów, którzy przyjęli zaproszenia na konferencję i podjęli się przygotowania merytorycznych wystąpień. Prelegentami byli: dr Teresa Drozdek-Małołepsza, dr hab. prof. UJD Eligiusz Małołepszy (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie), prof. dr hab. Jan Kęsik (Uniwersytet Wrocławski), kierownik Ewa Kołomańska (Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie, oddział Muzeum Wsi Kieleckiej), kierownik Iwona Pogorzelska (Archiwum Państwowe w Kielcach). W harmonogramie konferencji organizatorzy przewidzieli cztery merytoryczne wystąpienia, które zakończyła dyskusja na koniec obrad. Spotkanie swym udziałem zaszczytili goście, reprezentujący instytucje i organizacje środowiska lokalnego: naczelnik Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach dr Dorota Koczwańska-Kalita, przedstawiciele Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej, a także gremialnie uczestnicząca młodzież z I Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Żeromskiego w Kielcach, pod opieką wicedyrektora Dariusza Wojciechowskiego.

Pierwsze wystąpienie na konferencji zostało zapowiedziane przez dr. hab. prof. UJK Jerzego Gapysa. Profesor kieleckiego uniwersytetu przedstawił krótką naukową sylwetkę dr Teresy Drozdek-Małołepszej i dr. hab. prof. UJD Eligiusza Małołepszego, a następnie oddał głos referentom, którzy zaprezentowali wspólnie wykład zatytułowany *Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939*. Wystąpienie miało formę prezentacji multimedialnej, która oprócz przedstawienia najważniejszych informacji posiadała bogaty materiał ikonograficzny.

Prelegent, dr hab. prof. UJD Eligiusz Małołepszy, przedstawiając temat wystąpienia, zwrócił szczególną uwagę na złożoność i wieloaspektowość zagadnienia poruszającego kwestię województwa wołyńskiego. W części wprowadzającej wykładu poświęcono kilka słów na temat problemów narodowościowych województwa wołyńskiego, które nie było pod tym względem odosobnione na tle innych obszarów II Rzeczypospolitej. Z racji tego zaprezentowano szczegółową statystykę i demografię województwa wołyńskiego, nakreślając mniejszościowy status ludności narodowości polskiej na omawianym obszarze. Zjawisko to występowało również w sąsiedzkim województwie poleskim. Wkrótce potem referent przeszedł do właściwej części zagadnień, która poruszała kwestię uwarunkowań rozwoju kultury fizycznej i sportu w województwie wołyńskim. Szczególną uwagę zwrócił na kwestię działalności ogólnopolskiej instytucji powstałej

w 1927 r. Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, która stworzyła wówczas fundamentalne podwaliny pod rozwój kultury fizycznej na Wołyniu. W związku z tym prof. Eligiusz Małolepszy przybliżył zgromadzonemu kworum informacje na temat powołania Wołyńskiego Wojewódzkiego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, a także rozpoczęcia działalności komitetów w zakresie podnoszenia kultury fizycznej na szczeblu powiatowym, miejskim czy gminnym. W dalszej części wystąpienia prelegent przybliżył kwestię związaną z powstawaniem nowoczesnej infrastruktury wychowania-fizycznego i sportu w województwie wołyńskim. Chodzi mianowicie o wznoszenie na omawianym obszarze nowoczesnych obiektów i urządzeń tj. boisk sportowych, pływalni, skoczni narciarskich, strzelnic i stadionów sportowych. Pozostając nadal w tym wątku prelegent w zwartej formie przedstawił informacje na temat wybranych kluczowych obiektów sportowych na Wołyniu m.in. stadionu sportowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łucku, obiektu sportowego w Zdołbunowie czy centrum wołyńskich sportów zimowych, czyli skoczni narciarskiej w Krzemieńcu. W wystąpieniu referenta znalazły się też informacje na temat kompleksu pływalni w Równem. Prof. Eligiusz Małolepszy przybliżył zgromadzonej publiczności wołyńską strukturę demograficzną ludności, gdzie przeważająca większość mieszkała na wsi. Prelegent, powracając do głównego tematu wystąpienia, podkreślił również niebagatelne znaczenie kształcenia i doksztalcenia kadry instruktorskiej dla rozwoju sportu na Wołyniu. W dalszej kolejności omówiono kluczową kwestię dla wychowania fizycznego i sportu w województwie wołyńskim, a mianowicie sprawę Okręgowych Związków Sportowych, które zaczęły powstawać na omawianym obszarze w latach 20. XX w. Wspomniane przez referenta okręgowe związki sportowe działały w następujących dyscyplinach sportowych: boks, gry sportowe, hokej na lodzie, lekkoatletyka, narciarstwo i piłka nożna. Do istotnych kompetencji związku należało m.in. wyłonienie najlepszej drużyny w okręgu, regulacja kwestii rozgrywek na szczeblu ligowym i pucharowym. Ponadto podczas wykładu wspomniano również o zintensyfikowanym wzroście liczby organizacji, towarzystw sportowych i społecznych, które skupiały w swoich ramach liczne sekcje sportowe. Niemalą uwagę referent poświęcił szerzeniu kultury fizycznej w wołyńskich ośrodkach oświatowych, realizowanym przede wszystkim w szkołach powszechnych, średnich i zawodowych. Największe zasługi w tym zakresie odegrało Liceum Krzemienieckie. Prof. Eligiusz Małolepszy wskazał również na kwestię rozpowszechnionego ruchu sportowego na Wołyniu, gdzie w ramach różnych dziedzin sportu uczestniczyła w nim nie tylko ludność polska, ale także ukraińska, żydowska, czeska i rosyjska. Oprócz tego referent przybliżył także informację na temat licznych wołyńskich klubów sportowych należących do różnych grup zawodowych i społecznych, rywalizujących zarówno na szczeblu wojewódzkim, jak i krajowym. W merytorycznej części wykładu poruszano również kwestię rozwoju turystyki i rekreacji.

Na zakończenie wykładu prelegenci przedstawili własną autorską publikację *Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939*, która powstała na kanwie wnikliwych badań naukowych przeprowadzonych w ciągu pięciu lat. Podkreślono również, że kwestia sportu na Kresach południowo-wschodnich nie została w pełni wyczerpana i wciąż czeka na wnikliwe opracowanie.

Kolejna prelekcja na konferencji została zapowiedziana przez dyrektor Archiwum Państwowego w Kielcach, Panią Wiesławę Rutkowską, która przedstawiła zgromadzonej publiczności szeroki dorobek naukowy prof. dr. hab. Jana Kęsika, występującego z tematem zatytułowanym *Województwo wołyńskie pod rządami wojewody Henryka Józewskiego*.

Profesor na wstępie swojego merytorycznego wystąpienia powrócił myślami do początków własnej kariery naukowej, która rozpoczęła się od napisania rozprawy doktorskiej poświęconej biografii politycznej Henryka Józewskiego. Opublikowanej parę lat później, jako zwarta publikacja pt. *Zaufany komendanta. Biografia polityczna Jana Henryka Józewskiego 1892–1981*. W opozycji do własnej publikacji, prelegent przedstawił wydaną kilka lat później książkę autorstwa Timothy'ego Snydera. Referent zwrócił w tej sprawie szczególną uwagę na fakt, iż amerykański historyk, wydając symultaniczną biografię poświęconą postaci Henryka Józewskiego, otrzymał za publikację pochlebne recenzje, które w swojej treści nie wspominają o istotnym autorskim dorobku naukowym w tym zakresie, jaki wniósł w czasach utrudnionego dostępu do materiałów archiwalnych prof. Jan Kęsik. Prelegent w zwartej formie przedstawił szerokiej publiczności sylwetkę bohatera autorskiego wykładu. Oprócz omówienia dzieciństwa i środowiska rodzinnego Henryka Józewskiego, prelegent przybliżył jego historię lat młodości, gdzie wstąpienie do gimnazjum w Kijowie oznaczało rozpoczęcie wybitnej kariery w działalności konspiracyjnej. Prof. Jan Kęsik podczas prezentowania sylwetki Henryka Józewskiego zwrócił uwagę na jego staranne wykształcenie i liczne uzdolnienia matematyczne, malarskie, scenograficzne, muzyczne, ale przede wszystkim predyspozycje konspiratorskie. Świadczy o tym fakt, iż w swojej aktywności politycznej Henryk Józewski spędził blisko 28 lat w konspiracji (w latach 1905–1919 i 1939–1953). Wspomniano również o istotnym zaangażowaniu Henryka Józewskiego w działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Kijowie, gdzie następnie od 1919 r. pełnił funkcję prężnego koordynatora polskiego wywiadu na Ukrainie.

Referent w swoim wykładzie wyróżnił również działalność polityczną Henryka Józewskiego, który w czasie budowania zrębów niepodległości II Rzeczypospolitej został wysłany przez Józefa Piłsudskiego z misją pełnienia teki wiceministra do spraw wewnętrznych w rządzie Symona Petlury na Ukrainie. Henryk Józewski zasłynął również z pełnienia zaszczytnej funkcji wojewody wołyńskiego, a jego działania polegały głównie na dynamizacji polityki wschodniej na odcinku ukraińskim w celu zminimalizowania zagrożenia ze strony Związku Ra-

dzieckiego. Niemalą uwagę referent poświęcił działaniu wojewody Henryka Józewskiego na rzecz budowania wśród mniejszości ukraińskiej na Wołyniu takiej świadomości, która wytworzy w rezultacie nastawienie propolskie. Chodziło w tym wypadku o realizowanie przez Józewskiego polityki asymilacji państwowej poprzez zróżnicowane działania administracyjne, oświatowe, wyznaniowe i kulturowe. Prof. Jan Kęsik wskazuje również na postępującą erozję polityki wojewody Henryka Józewskiego prowadzonej na Wołyniu, której ostateczny kres następuje w wyniku jego dymisji w 1938 r. Wspominany zostaje również kolejny epizod z życia Józewskiego, kiedy pełnił funkcję wojewody w Łodzi, praktycznie aż do wybuchu wojny w 1939 r. Prelegent poświęcił wiele uwagi przedstawieniu działalności konspiracyjnej Henryka Józewskiego w ramach podziemia polskiego, tak w trakcie wojny, jak i w latach powojennych.

W końcowej fazie wystąpienia prof. Jan Kęsik dokonał obiektywnego podsumowania polityki asymilacji mniejszości ukraińskiej prowadzonej przez wojewodę wołyńskiego Henryka Józewskiego, która to polityka – pomimo znacznych zabiegów i sukcesów odniesionych na Wołyniu – ze względu na złożoność problemów zakończyła się nieuniknioną klęską.

Trzecie autorskie wystąpienie zapowiedział ponownie moderator konferencji, dr hab. prof. UJK Jerzy Gapys, przedstawiając w zwartej formie karierę zawodową i naukową sylwetkę Ewy Kołomańskiej, tematem wystąpienia której (w formie bogato ilustrowanej prezentacji multimedialnej) był *Sposób upamiętnienia tragedii Wołynia i Kresów Wschodnich na wystawie głównej nowego Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie*. Prelegentka we wstępnej części wykładu opowiadała o silnych korelacjach łączących Mauzoleum w Michniowie z tragicznymi wydarzeniami na Wołyniu i Kresach Wschodnich, podkreślając, iż otwarta w lipcu 2021 r. nowoczesna placówka Mauzoleum w Michniowie stała się faktycznie symbolem martyrologii polskiej ludności wiejskiej z okresu II wojny światowej. Referentka przedstawiła szerokiemu forum publiczności najważniejsze założenia architektoniczne Mauzoleum w Michniowie, które miało przede wszystkim na celu pokazanie i podkreślenie, jak wieś polska z biegiem wojny była niszczone i coraz bardziej dotykana represjami. W dalszej kolejności przybliżono również szereg informacji o tematyce muzealnej ekspozycji. Po prezentacji ogólnej charakterystyki i działalności Mauzoleum w Michniowie, referentka skoncentrowała swoją uwagę na temacie wystaw poświęconych upamiętnieniu tragedii Wołynia i Kresów Wschodnich. Co ciekawe wystaw upamiętniających martyrologię polskich wsi zaprezentowanych przy pomocy tradycyjnych, ale przede wszystkim nowoczesnych rozwiązań multimedialnych, dostosowanych w treści do odpowiednich grup wiekowych dla zwiedzających. Prelegentka wspomniała również o wystawach i inicjatywach, które upamiętniały tragiczne wątki wydarzeń z Wołynia.

Ostatnie wystąpienie przewidziane w harmonogramie konferencji zapowiedział ponownie dyrektor Archiwum Państwowego w Kielcach, Wiesława Rut-

kowska, przedstawiając twórczą karierę zawodową i rozległe zainteresowania badawcze prelegentki Iwony Pogorzelskiej, reprezentującej Archiwum Państwowe w Kielcach. Tematem wystąpienia były *Materiały dotyczące Wołynia w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach*. Referentka przedstawiła zwięzłą charakterystykę wybranych materiałów kieleckiego archiwum, które w treści merytorycznej związane są niezaprzeczalnie z Wołyniem. Wyniki przeprowadzonej szczegółowej kwerendy archiwalnej zaprezentowane zostały w postaci prezentacji multimedialnej. Przykładem szczególności poszukiwań archiwalnych są zarówno najstarsze dokumenty wzmiankujące o Wołyniu znajdujące się w zasobie Archiwum Małachowskich z Białaczowa, jak i dokumenty pochodzące już z początku XX w. przedstawiające listy ewakuowanych z Wołynia w okresie I wojny światowej, korespondencję z tego okresu. Referentka przybliżyła również informacje na temat licznych archiwaliów nt. Wołynia, pochodzących z dwudziestolecia międzywojennego.

Po zakończeniu wszystkich oficjalnych prelekcji przewidzianych w harmonogramie konferencji autorzy zreferowanych wykładów odpowiadali na pytania uczestników, które niewątpliwie przyczyniły się do wygłoszenia przez prelegentów głębokich i twórczych przemyśleń. Podziękowania dla zgromadzonych na wykładzie gości oraz uroczystego zamknięcia obrad dokonali Wiesława Rutkowska, dyrektor Archiwum Państwowego w Kielcach oraz dr hab. prof. Jerzy Gąpys, dyrektor Instytutu Historii. Ostatnie tegoroczne cykliczne seminarium organizowane w Archiwum Państwowym w Kielcach zatytułowane „Lwów w źródle archiwalnym” zaplanowano je na 24 listopada 2021 r.